

16. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.; предисл. В.С. Афанасьева]. – М. : Эксмо, 2007. – 960 с. – (Антология экономической мысли).
17. Натхов Т. Инженеры или юристы? Институты и спрос на высшее образование / Т. Натхов, Л. Полищук // Вопросы экономики. – 2012. – № 10. – С. 30-51.
18. Коноваленко Ярослав. Свой карман. Каждому – по способностям? / Ярослав Коноваленко // „МК” в Украине”. – 2011. – 24-23 серпня. – С. 14.
19. Заможні люди зі всього світу приховують в офшорах до 32 трлн, у тому числі в Україні -167 млрд [Електронний ресурс]. – Режим доступу:http://dt.ua/ECONOMICS/zmaozhni_lyudi_zi_vsogo_svitu_prihovuyut_v_ofshorah_do_32_trln,_u_tomu_chisli_v_ukrayini_-_167_mlrld.html
20. Цифри тижня // Галицькі Контракти. – 2012. – № 49-50. – С. 1.
21. Ричка М.А. Інноваційний розвиток фондового ринку України / М.А. Ричка, Г.В. Ігнатенко // Проблеми науки. – 2012. – № 2. – С. 34-38.
22. Статистичний щорічник України за 2010 рік / За ред. О.Г. Осауленка. – К.: Державна служба статистики. – 2011. – 560 с.

УДК 330.142.211:330.341 (477)

Найдич Н.М.,
к.е.н., доцент, зав. кафедри економічної теорії
Вінницький інститут економіки THEU

ЧИННИКИ ГАЛЬМУВАННЯ МОДЕРНІЗАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОГО ВИРОБНИЦТВА

Постановка проблеми. Українське суспільство уже майже чверть століття (рахуючи з горбачовської перебудови) перебуває у стані перманентного очікування модернізації економіки та й власне держави. Економічна модернізація передбачає реформування існуючих та/або започаткування нових економічних, політичних, правових й інших суспільних інституцій, що створюють умови для розвитку людських відносин в економічній сфері на засадах гуманізму, демократії, верховенства права і прав людини, дотримання усіма суб'єктами принципу добросовісної конкуренції. Модернізацію економіки необхідно розглядати не лише як запоруку істотного поліпшення рівня і якості життя суспільства, але й як виклик глобалізованої економіки, як жорстку умову забезпечення конкурентоспроможності національної економіки та економічної безпеки держави.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема модернізації суспільного виробництва не нова для дослідників на пострадянському терені. Обґрунтуванню необхідності, пріоритетів, шляхів та способів інноваційноорієнтованої модернізації економіки України присвячено чимало наукових розвідок, зокрема, праці О. Амоші та В. Антонюка [1], Л. Антонюк [2], П. Бубенка [3], Ю. Макогона [4]. Утім, судячи із того, що суттєвих і масштабних зрушень у бік модернізації вітчизняного виробництва не спостерігається, а інновації усе ще залишаються екзотикою для національної економіки, проблема модернізації потребує поглибленої теоретико-методологічної розробки. Необхідно з'ясувати, чому ринкова економіка, що склалася і на яку покладалася стільки надій, відторгає модернізаційні зміни.

Постановка завдання. Метою даної статті є виокремлення та пояснення чинників, що гальмують економічну модернізацію в Україні, а також обґрунтування можливостей їх усунення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Нагальна необхідність докорінного техніко-технологічного переозброєння вітчизняного виробництва, зміни умов праці та змісту самої праці як головного економічного ресурсу є цілком очевидною. Адже через критично високий рівень зношеності та моральну застарілість основного виробничого капіталу маємо надвисоку енерго- і матеріалозатратність, низьку конкурентоспроможність продукції, підвищені техногенні загрози для життя і здоров'я людей та цілу низку інших негативних наслідків. Варто лише зазначити, що за рівнем продуктивності праці Україна відстає від провідних держав світу у 6-10 разів [5, с. 28]. То ж і не дивно, що наша країна за рівнем добробуту опустилася на передостаннє місце у Європі.

Відновлювальне зростання економіки, яке розпочалося з 2000-х рр. після зatoryжної трансформаційної рецесії, так і не досягло рівня ВВП початку 1990-х рр. Водночас тодішній екстенсивний ріст економіки та ще й порівняно високими темпами справляв заспокійливий ефект на владу. Щоправда, часто змінювані уряди іноді декларували наміри і навіть програми переведення національної економіки на рейки інноваційно-інвестиційного розвитку. Зокрема, малася уже 10-літня

стратегія розвитку країни, розроблена провідними науковцями у 2003-2004 рр., давно діє Закон «Про інноваційну діяльність», вносилися численні зміни й доповнення до інших законів щодо заохочення суб'єктів господарювання до інноваційної діяльності. Чинний Президент країни, ухвалюючи після свого обрання у 2010 р. програму економічних реформ, гучно заявив про наміри протягом найближчих десяти років вивести Україну у двадцятку провідних держав світу.

Теперішня світова економічна рецесія та пов'язане із нею значне скорочення для України товарно-сировинного експорту, відповідно загострення дефіциту платіжного балансу та проблеми безробіття, змусили керівництво держави знову повернутися до питання модернізації економіки. Не розв'язавши цю проблему в принципі, влада і країна загалом заганяють себе у безвихідь: бюджет держави міліє, секвеструються соціальні програми, наростає загроза дефолту тощо.

Головним напрямом модернізації виробництва для України, безперечно, є забезпечення інноваційного характеру економічного розвитку, а не лише вишукування додаткових джерел інвестицій. Адже, як показує світовий досвід, тільки завдяки здатності економіки країни постійно генерувати у всезростаючих масштабах капітал, систематично абсорбувати звідусіль інновації, а також завдяки далекоглядній політиці уряду щодо визначення та реалізації національних пріоритетів економічного росту, можна сподіватися на справді випереджаючий тип (варіант) економічного розвитку, або «український прорив».

Однак, попри усю оптимістичну риторику політиків при владі, економіка України, відверто кажучи, відторгає інноваційно-інвестиційну модель розвитку. Так, за даними офіційної статистики, упродовж усіх попередніх років, коли економіка країни зростала, інноваційна активність промислових підприємств мала загалом знижувальну тенденцію і в 2010 р. лише 11,8% із них займалися впровадженням інновацій (у 2000 р. – 14,8%). Цей показник є особливо вражаючим у порівнянні з розвиненими країнами (в Японії – 70-80%, в країнах ЄС – 50-70%). Частка інноваційної продукції у загальному обсязі промислового виробництва у нас стабільно не піднімається вище 6-7% [6].

Поміж тим, привертає увагу і та обставина, що домінуючими у нас є товарно-продуктові інновації, а не ресурсно-техніко-технологічні. Але ж для здорової економіки має бути навпаки, оскільки саме останні, за висловом Дж.К. Гелбрейта, є тією «відправною точкою, яка здійснює вплив на весь розвиток» [7, с. 376]. Цю ж думку висловлює інший відомий економіст Г. Туроу [8, с. 85].

Маргіналізація інноваційної діяльності в українській економіці є, безумовно, предметом загрози економічній безпеці держави. Адже консервація такої економічної системи веде країну з її чималим ресурсним і людським потенціалом однозначно у бік, протилежний від цивілізаційно розвиненого світу.

Власники і керівники підприємств зазвичай у ході соціологічних опитувань схильні пояснювати незадовільний стан інноваційності розвитку низкою причин [9, с. 94-96]. Серед внутрішніх гальмівних чинників інноваційної активності, як правило, називають (у міру значущості):

- 1) фінансову скруту;
 - 2) високий ступінь ризику та невизначеності;
 - 3) довге очікування віддачі від нововведень;
 - 4) низький рівень кваліфікації наявного персоналу тощо.
- 3-поміж зовнішніх чинників гальмування інновацій переважно виділяють:
- 1) затяжні адміністративно-бюрократичні процедури;
 - 2) недосконалість інноваційного та фіскального законодавства;
 - 3) низький попит на продукцію;
 - 4) брак інформації стосовно новацій тощо.

Звичайно, усі перелічені вище чинники є важливими і кожен по своєму перешкоджає інноваційній діяльності. Але ці чинники є очевидними, так би мовити, лежать на поверхні. Разом з тим, їх об'єднує те спільне, що своїм корінням вони сягають суті економічної системи, яка склалася у ході, без перебільшення, хаотичної ринкової трансформації. Наразі наше перехідне суспільство та його економіка перебувають у такому стані, коли в основному пройшли початковий етап свого становлення, історично більш відомий як епоха первісного нагромадження капіталу («дикого капіталізму»), але ввійшли в етап «олігархічного капіталізму», за якого економічну і політичну владу узурпують кілька кланів ділків бізнесу, панує високий рівень злочинності та безправ'я більшості населення.

Глибинний аналіз гальмівних чинників модернізації вітчизняного виробництва дає нам підстави стверджувати, що реальна економіка в Україні не відповідає базовим принципам її ринкової організації. Ідеться про спотворення основ ринкової економіки як такої, а саме: 1) інституту власності та 2) економічної конкуренції. Суспільство не спромоглося іще завершити інституціалізацію відносин власності, через що номінальні власники економічних активів почувалися геть незахищеними, більше того, недовіряють власній державі, сприймають її як апарат свавілля у руках багатіїв. Це є вірною ознакою наявності симбіозу влади і великого бізнесу (власності), проявом якого є перманентний переділ власності зі зміною політичних гравців. Через спотворення «ринкової пружини» – економічної конкуренції суб'єкти господарювання поставлені у нерівні, дискримінаційні умови доступу до економічних ресурсів. Отож, названі вище гальмівні чинники лише конкретизують прояви серйозних спотворень базових принципів вільного ринку.

Згідно з гіпотезою теоретика підприємництва Й. Шумпетера, у країнах розвинутого ринку саме великі компанії є локомотивами технологічного прогресу, позаяк вони мають найбільші обороти і ліпший доступ до зовнішніх інвестиційних джерел. Однак, в українських реаліях їхня поведінка у сфері інновацій істотно різниться. Непомірна ціна за імпортований природний газ, з одного боку, та скорочення через рецесію попиту на сировинну продукцію на світових ринках, з другого, – лише в останні роки змусили таки власників гірничо-металургійних підприємств вдатися до заміни споживаних енергоносіїв. Загалом же інтерес власників великого бізнесу прикутий не до інновацій, а до розширення своїх бізнес-імперій шляхом поглинання та приватизації інших підприємств. При цьому чималі кошти витрачаються на утримання політичних партій, фінансування виборчих кампаній, так званих громадських організацій і рухів, спортивних клубів, мас-медіа, численних масових розважальних проєктів. Підприємці ж меншого калібру добровільно-примусово залучаються до участі у різного роду благодійних фондах. Постійними на слуху залишаються і так звані конвертаційні центри як способи обкрадання підприємств їх керівниками і власниками. Таким чином, справжня суть проблеми інноваційного розвитку економіки нашої країни аж ніяк не у дефіциті фінансових ресурсів, а в наявності іншої шкали цінностей, більш важливих пріоритетів і способів максимізації прибутку. Поведінку, за якої одні дозволяють собі збагачення за рахунок інших, користуючись обмеженим доступом до ресурсів, називають рентоорієнтованою.

Трансформаційні процеси, що відбулися в Україні, породили цілу низку інституційних бар'єрів для інвестування в модернізацію економіки, а деякі з цих бар'єрів перетворилися по суті в інституційні пастки. Інституційні пастки – це ринкові інститути, які штучно перенесені у наше середовище, формально уподібнюють його із розвиненим світом, а насправді їхній раціональний зміст тут вихолощений, себто форма не відповідає своєму змісту. Це, насамперед, повною мірою стосується акціонерної форми організації бізнесу, на основі якої була проведена масова приватизація та згодом утворилися похідні від неї організаційні форми великого бізнесу – холдинги, концерни, ФПГ тощо. Характерною ознакою цієї інституційної пастки є ізольованість акціонерного сектору від біржового ринку, а відтак, безправність номінальних акціонерів-міноритаріїв.

На противагу країнам ринкової демократії, де власність юридично і реально відокремлена від управління корпорацією (капіталом), в Україні навпаки, власність у більшості випадків зрослася з топ-менеджментом. Як наслідок цього, домінуючий власник підприємства є не тільки головною дійовою особою на загальних зборах акціонерів та у наглядовій раді, а й фактично сам себе призначає й самочинно керує підприємством. Якщо ж у ході постприватизаційного перерозподілу прав власності власнику-фізичній особі вдалося ще й вибудувати власну імперію бізнесу (холдинг, ФПГ тощо), то, звісно, до керма таких підприємств були приставлені свої, особисто віддані і послухні креатури. То ж, за благозвучною вивіскою приватних і публічних акціонерних товариств у наших умовах здебільшого панує режим власності фізичних осіб, тобто економічна влада на підприємстві зосередилася де-факто у руках певних осіб, котрі здійснюють повний контроль за його господарською діяльністю та розподілом отримуваних доходів.

З цього аналізу далі випливає той висновок, що попит на інновації тепер безпосередньо визначається не підприємствами, а їх власниками, особами зі своїми приватними інтересами. Це також означає, що попит на інновації тепер безпосередньо залежить від особистої мотивації власника-керівника: чи заінтересований він модернізувати своє підприємство, чи може він прилаштував до свого підприємства ще сімейні фірми-посередники, які знімають прибутки підприємства через трансфертне ціноутворення, в тому числі і через офшори, а чи може він виношує плани вигідно перепродати його чи перепрофілювати тощо.

Розвинений ринок – це конкурентний ринок, навіть при тому, що конкуренція сьогодні набула інших, модифікованих, більш жорстких форм. Конкуренція – це стиль поведінки суб'єктів господарювання, коли вони поставлені в умови змагання за покупця, постійного завойовування переваг шляхом інновацій. Але така мотивація вибудовується, коли на ринку справді панує рівність у доступі до економічних ресурсів для усіх, без штучних перепон з боку конкурентів і влади. За умов сучасного, монополізованого ринку держава покликана усіма засобами своєї політики, методами прямої і непрямої дії захищати конкуренцію: заохочувати всіх, хто здатен до підприємництва і жорстко карати тих, хто зловживає своїм монопольним становищем на ринку.

Та цей теоретичний постулат, знову ж таки, розходиться з нашою дійсністю. В останньому глобальному рейтингу за рівнем комфортності умов для підприємництва Україна зависла далеко внизу, посідаючи 152 місце серед 183 країн світу. А цей комплексний показник, як відомо, складається з багатьох параметрів, тобто віддзеркалює реальний стан інвестиційного клімату та конкурентного середовища. Звідси коріння наших проблем як з інноваціями, так із інвестиціями, зовнішніми і внутрішніми.

Весь час існування акціонерного сектору економіки утримується разюча диспропорція між організованим і неорганізованим ринком цінних паперів – організований (біржовий) ринок не перевищує десятої частки від загального обсягу торгів. Це свідчить про закритість, або непублічність абсолютної більшості акціонерних товариств через побоювання їхніх власників втратити контроль над

капіталом. До непрозорості цього інвестиційно важливого ринку додається ще й низька якість (нерелевантність) інформації про емітентів (результати їх діяльності та інвестиційні наміри). А непрозора (закрита) структура корпоративної власності за відсутності незалежної системи судочинства стає мішенню для рейдерства.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, для розблокування інноваційно-інвестиційного процесу та усебічної модернізації економіки України необхідна, передусім, політична воля державного керівництва з тим, аби забезпечити нарешті чітку специфікацію та гарантії захисту прав власності, усунути існуючі дискримінації у доступі до обмежених економічних ресурсів. Окрім того, держава, спираючись на науковців і підприємців, має визначитися зі стратегічними пріоритетами інноваційного розвитку країни, реалізація яких почасті потребуватиме державних інвестиційних ресурсів та розроблення гнучкої регуляторної політики стимулювання бізнесу в інноваційному оновленні вітчизняного виробництва. Великі перспективи у цьому зв'язку відкриваються також для розвитку інноваційної кооперації та кластеризації, для розвитку інтеграційних процесів з Європейським Союзом та іншими країнами. Зрештою, переконані ми, економічна модернізація потягне за собою реальну реформу системи освіти та науки, вийде на траєкторію інтеграції останньої з виробництвом, реальним економічним життям.

Література

1. Активізація інноваційної діяльності: організаційно-правове та соціально-економічне забезпечення : монографія / О.І. Амоша, В.П. Антонюк та ін. – Донецьк : ІЕП НАН України, 2007. – 328 с.
2. Антонюк Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації : монографія / Л. Антонюк, А. Поручник, В. Савчук. – К. : КНЕУ, 2003. – 345 с.
3. Бубенко П. Чому гальмуються інноваційні процеси в Україні? / П. Бубенко, В. Гусєв // Економіка України. – 2009. – № 6. – С. 30-38.
4. Макогон Ю. Стратегія інноваційного розвитку України у контексті інтеграції до Європейського Союзу / Ю. Макогон, Є. Медведкіна // Журнал Європейської економіки. – 2008. – Том. 7 (№1). – С. 43-56.
5. Радіонова І. Економічне зростання з участю людського капіталу / І. Радіонова // Економіка України. – 2009. – №1. – С. 19-30.
6. Статистичний щорічник України за 2010 рік / Держкомстат України; за ред. О.Г. Осауленка. – К.: ТОВ «Август Трейд», 2011. – 560 с.
7. Гэлбрейт Дж.К. Новое индустриальное общество. Избранное / Дж.К. Гэлбрейт. – М.: Эксмо, 2008. – 1200 с.
8. Туруоу Л. Будущее капитализма: как сегодняшние экономические силы формируют завтрашний мир / Л. Туруоу. – Новосибирск: Сибирский хронограф, 1999. – 432 с.
9. Семянчук П.М. Інтелектуалізація праці як визначальна умова інноваційного розвитку економіки України / П.М. Семянчук. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – 235 с.